

การพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก Development of Strategies for Community Forest Management of The People in Tak Province

สมศักดิ์ สมานไทย* ทวนทอง ชาวกีรติพงษ์ และเจริญวิชญ์ สมพงษ์ธรรม
Somsak Samanthai*, Tuanthong Chaowakeeratiphong and Charoenwit Sompongtram

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาสภาพ ปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก 2) พัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชน เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 895 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของ Krejcie and Morgan และใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม มีความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.82 และ 0.86 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์การประชุมเชิงปฏิบัติการและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัย พบว่า สภาพการจัดการป่าชุมชนที่ควรให้ความสำคัญมากที่สุด คือ ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน ปัญหาที่สำคัญที่สุด คือ ด้านการบำรุงดูแลรักษาป่าชุมชน ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนที่เอื้อต่อการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ด้านสังคมและวัฒนธรรม และด้านการเมืองและกฎหมาย ผลการพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนประกอบด้วย 1 วิสัยทัศน์ 2 พันธกิจ 2 เป้าประสงค์ 2 ประเด็นกลยุทธ์ 7 กลยุทธ์

คำสำคัญ: กลยุทธ์ การจัดการป่าชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน

Abstract

The purposes of this research were 1) to study the states, problems, and factors related to community forest management, and 2) to develop strategies for community forest management. Quantitative data were collected from a sample of 895 people, sampling size was determined using Krejcie and Morgan's table, and stratified sampling. The questionnaire had a reliability of 0.82 and 0.86. The data were analyzed using frequency, percentage, mean and standard deviation. Qualitative data were collected by using interviewing, and holding workshops and connoisseurship. The data then were analyzed using content analysis. The research finding revealed that community forest protection was the most important for community forest management whereas the most important problem was maintaining community forests. Factors related to community forest management contributing to

---

คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร จังหวัดกำแพงเพชร 62000

Faculty of Education, Kamphaeng Phet Rajabhat University, Kamphaeng Phet 62000

*Corresponding author; email: somsakmanthai@gmail.com

(Received: 7 January 2021; Revised: 17 March 2021; Accepted: 23 March 2021)

DOI: <https://doi.org/10.14456/psruhss.2022.60>

community forest management were management factor, social and cultural factor, and politics and law factor. The developed strategies consisted of one vision, two missions, two goals, two strategic issues, and 7 strategies.

Keywords: Strategy, Community forest management, People participation

บทนำ

ประเทศไทยในอดีตมีทรัพยากรป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายดำรงชีพด้วยการอาศัยและพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก แต่ในปัจจุบันมีการใช้ทรัพยากรป่าไม้โดยขาดความระมัดระวัง มีการบุกรุกแผ้วถางป่ากระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ส่งผลให้สูญเสียพื้นที่ป่าไม้และป่ามีสภาพเสื่อมโทรม เกิดผลกระทบต่อความสมดุลทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างมากมาย จากการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 171 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 53.3 ของพื้นที่ประเทศ ต่อมาในปี พ.ศ. 2552 พบว่า พื้นที่ป่าไม้ลดลงเหลืออยู่เพียง 107.6 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 33.6 ของพื้นที่ประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2555: 99) โดยที่นโยบายการป่าไม้แห่งชาติ พ.ศ. 2528 ได้กำหนดให้มีพื้นที่ป่า ทั่วประเทศอย่างน้อย ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ป่าของประเทศไทยลดลงอย่างต่อเนื่อง จากการบุกรุกทำลายป่า หากไม่มีนโยบายหรือมาตรการในการป้องกันดูแล รักษาฟื้นฟูสภาพป่าและเพิ่มพื้นที่ป่าของประเทศให้มากขึ้น ผลที่จะตามมาจึงเป็นเรื่องที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่งกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนไทย ในปัจจุบันและอนาคต (นิวัติ เรื่องพานิช, 2556: 96-97)

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ทำให้เกิดแนวคิดในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบของการมีส่วนร่วม โดยเปลี่ยนวิธีการจากที่ภาครัฐ มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้เพียงฝ่ายเดียว มาเป็นการกระจายอำนาจให้ประชาชนและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมร่วมกับเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายในการคุ้มครอง ดูแล รักษาทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล โปร่งใสเท่าเทียมกัน เปิดโอกาสให้ประชาชนในทุกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าไม้ในรูปแบบของ “ป่าชุมชน” ในปัจจุบันป่าชุมชนในประเทศไทย ที่ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการจัดตั้งตามโครงการป่าชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2542 ถึง พ.ศ.2557 มีจำนวนทั้งสิ้น 9,002 แห่งมีเนื้อที่ประมาณ 3.7 ล้านไร่ (กรมป่าไม้, 2557: 2) ในจังหวัดตาก มีการจัดตั้งป่าชุมชน มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2543 กระจายอยู่ทุกอำเภอ จำนวน 314 แห่ง เนื้อที่ประมาณ 341,510 ไร่ ผลการดำเนินการที่ผ่านมา การจัดการป่าชุมชนในจังหวัดตาก ยังประสบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ทั้งปัญหาในด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน ปัญหาการปลูกต้นไม้ฟื้นฟูสภาพป่า ปัญหาการบำรุงดูแลรักษาป่า รวมทั้งปัญหาในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน เพื่อให้ประชาชน ในชุมชนได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเหมาะสมและเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดต่าง ๆ หลายประการในกระบวนการบริหารจัดการป่าชุมชน อาทิเช่น ประชาชนยังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการป่าชุมชนตามหลักวิชาการ ไม่มีแผนการจัดการป่าชุมชนที่ดี ขาดรูปแบบการจัดการและการติดตามการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมในการประสานความรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของประชาชนยังอยู่ในขอบเขตจำกัด (สมาคมศิษย์เก่าวนศาสตร์, 2557: 72) จากสภาพปัญหาดังกล่าว จึงควรศึกษาวิจัยสภาพ ปัญหาและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนและพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชน เพื่อนำผลการศึกษาและวิจัยในครั้งนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาและดำเนินการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ให้มีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์สูงสุด

วัตถุประสงค์

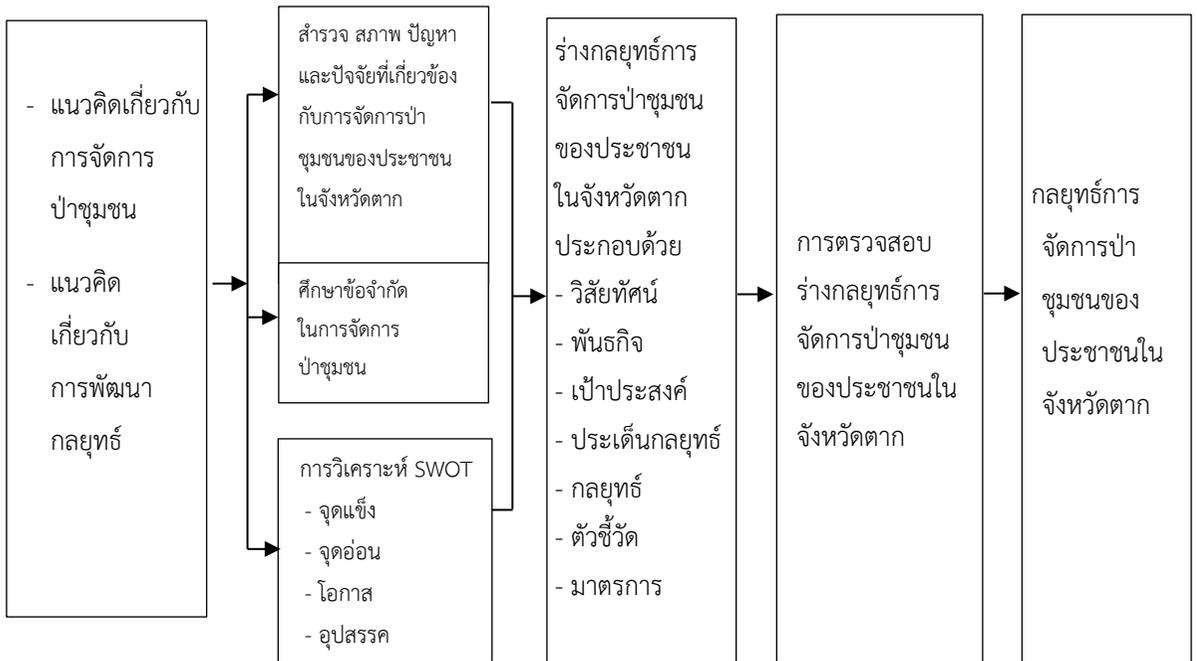
1. สำรวจ สภาพ ปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก
2. ศึกษาข้อจำกัดในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก
3. พัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก

ประโยชน์การวิจัย

ทำให้ได้กลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนที่สามารถนำไปใช้ในการจัดการป่าชุมชนได้ทุกพื้นที่ โดยหน่วยงานของรัฐสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ส่วนภาคประชาชนสามารถนำกลยุทธ์นี้ไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติและประชาชนอย่างยั่งยืนตลอดไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

การพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนากลยุทธ์ เพื่อนำมาสังเคราะห์ ประกอบการพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเป็นแผนภาพกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพ 1

ภาพ 1 แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยมี 2 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาสภาพ ปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ในขั้นตอนที่ 1 แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอนย่อย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1.1 การศึกษาสภาพ ปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง โดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งมีเนื้อหา 4 ด้าน ได้แก่ การป้องกันรักษาป่า การปลูกฟื้นฟูป่า การบำรุงรักษาป่า และการใช้ประโยชน์จากป่า

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้มีจำนวนทั้งหมด 35,515 คน ประกอบด้วย ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน 314 คน คณะกรรมการป่าชุมชน 3,095 คน ประชาชนในหมู่บ้าน 32,106 คน กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตารางของ Krejcie and Morgan (1970: 70) และใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified Random Sampling) โดยใช้อำเภอเป็นตัวแบ่งชั้น สำหรับขั้นตอนการสุ่มกลุ่มตัวอย่างมีดังนี้ จำแนกประชากรออกเป็นชั้นภูมิโดยใช้อำเภอเป็นตัวแบ่งชั้น กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนของประชากรในแต่ละชั้นภูมิ ทำการสุ่มกลุ่มตัวอย่างในแต่ละชั้นภูมิ โดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย ได้กลุ่มตัวอย่างดังนี้ ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน 173 คน คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 342 คน ประชาชนในหมู่บ้าน จำนวน 380 คน รวมกลุ่มตัวอย่าง 895 คน รายละเอียดของจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่างแสดงในตาราง 1

ตาราง 1 แสดงจำนวนประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

อำเภอ	ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน		คณะกรรมการป่าชุมชน		ประชาชนในหมู่บ้าน		รวมประชากร	รวมกลุ่มตัวอย่าง
	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง	ประชากร	กลุ่มตัวอย่าง		
1. เมืองตาก	75	41	737	81	7,606	90	8,418	212
2. บ้านตาก	45	25	445	49	4,609	54	5,099	128
3. สามเงา	28	15	278	31	2,831	34	3,137	80
4. วังเจ้า	27	15	259	29	2,828	33	3,114	77
5. แม่สอด	47	26	466	51	4,855	57	5,368	134
6. แม่ระมาด	24	13	233	26	2,490	29	2,747	68
7. ท่าสองยาง	3	2	32	4	295	4	330	10
8. อุ้มผาง	24	13	237	26	2,410	29	2,671	68
9. พบพระ	41	23	408	45	4,182	50	4,631	118
รวม	314	173	3,095	342	32,106	380	35,515	895

ที่มา : รายงานผลการดำเนินงานการจัดการป่าชุมชนจังหวัดตาก (2557)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สำหรับการหาคุณภาพของแบบสอบถามนั้น ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนากลยุทธ์และด้านการจัดการป่าชุมชน เพื่อประเมินความตรงเชิงเนื้อหา ตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนและความครบถ้วนสมบูรณ์ของรายการข้อคำถามในแบบสอบถาม ซึ่งผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่านทำการประเมินและนำมาคำนวณหาค่าความตรงเชิงเนื้อหา (Index of Objective Congruence : IOC) และพิจารณาเลือกรายการข้อคำถาม โดยข้อคำถามที่ใช้ได้ มีค่า IOC ระหว่าง 0.60 ถึง 1.00 นำแบบสอบถามที่ได้ปรับปรุงแก้ไขแล้ว ไปทดลองใช้กับประธานคณะกรรมการป่าชุมชน คณะกรรมการป่า

ชุมชน และประชาชนในหมู่บ้าน ที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน 35 คน และนำข้อมูลที่ได้จากการตอบแบบสอบถาม มาคำนวณเพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้วิธีของ Cronbach ได้ค่าความเชื่อมั่น 0.82 และ 0.86 ตามลำดับ

ขั้นตอนที่ 1.2 การศึกษาสภาพ ปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการใช้การสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน 6 คน คณะกรรมการป่าชุมชน 6 คน และประชาชนในหมู่บ้าน 6 คน ซึ่งได้มาโดยทำการเลือกอำเภอที่ต้องการเก็บข้อมูล จำนวน 6 อำเภอ และสุ่มเลือกป่าชุมชนใน 6 อำเภอนี้ อำเภอละ 1 ป่าชุมชน ได้มาทั้งหมด 6 ป่าชุมชน โดยแต่ละป่าชุมชนที่ผู้วิจัยทำการสุ่มเลือกจะต้องเป็นป่าชุมชนที่กรมป่าไม้อนุมัติให้จัดตั้งป่าชุมชนและคณะกรรมการป่าชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยแต่ละป่าชุมชนทำการสัมภาษณ์ 3 คน ประกอบด้วย ประธานคณะกรรมการ 1 คน คณะกรรมการ 1 คนและประชาชนในหมู่บ้าน 1 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น 18 คน เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ขั้นตอนที่ 2 การพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 2.1 การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของการจัดการป่าชุมชน เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในด้านจุดแข็งและจุดอ่อนของการจัดการป่าชุมชน และวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก ด้านโอกาสและอุปสรรคของการจัดการป่าชุมชน รวบรวมข้อมูลโดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 3 คน คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 5 คน ประชาชนในหมู่บ้าน จำนวน 4 คน นักวิชาการป่าไม้ด้านการจัดการป่าชุมชน จำนวน 4 คน และนักวิชาการด้านกลยุทธ์ จำนวน 2 คนรวมทั้งรวม 18 คน ซึ่งผู้ให้ข้อมูล จะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างน้อย 5 ปี ใช้เทคนิค SWOT Analysis วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และสร้างข้อสรุปเพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำร่างกลยุทธ์

ขั้นตอนที่ 2.2 การจัดทำร่างกลยุทธ์การจัดการป่าชุมชน ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แก่ ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 3 คน คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 3 คน ประชาชนในหมู่บ้าน จำนวน 3 คน นักวิชาการป่าไม้ด้านการจัดการ ป่าชุมชน หรือผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการป่าชุมชน จำนวน 3 คน และนักวิชาการกลยุทธ์หรือผู้เชี่ยวชาญด้านกลยุทธ์ จำนวน 3 คน รวมทั้งสิ้น 15 คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง ซึ่งมีหลักเกณฑ์การเลือก คือ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องป่าชุมชนและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชน อย่างน้อย 5 ปี รวบรวมข้อมูลโดยการประชุมเชิงปฏิบัติการ โดยนำผลจากการวิจัยในขั้นตอนที่ 2.1 เป็นข้อมูลหลัก ประกอบการพิจารณา จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค วิเคราะห์น้ำหนักคะแนน เพื่อกำหนดตำแหน่งกลยุทธ์ ยกร่าง วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ ประเด็นกลยุทธ์ กลยุทธ์ ตัวชี้วัดและมาตรการ ใช้ผลคะแนนการประเมินค่าน้ำหนัก มากำหนดกลยุทธ์ โดยใช้ SWOT Matrix ในการจับคู่เพื่อสร้างกลยุทธ์ วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และสร้างข้อสรุปเพื่อเป็นแนวทางในการตรวจสอบร่างกลยุทธ์

ขั้นตอนที่ 2.3 การตรวจสอบร่างกลยุทธ์การจัดการป่าชุมชน โดยการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการพัฒนากลยุทธ์ จำนวน 5 คน และผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดการป่าชุมชน จำนวน 6 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 11 คน โดยนำผลที่ได้จากการจัดทำร่างกลยุทธ์ ตามขั้นตอนที่ 2.2 มาเป็นกรอบแนวทางในการตรวจสอบร่างกลยุทธ์ วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และหาข้อสรุปจากการสัมมนา

ผลการวิจัย

1. สภาพ ปัญหา และปัจจัยที่ เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน สรุปผลที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

1.1 ผลการศึกษาจากแบบสอบถาม พบว่า

สภาพการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน พบว่า การกำหนดขอบเขตโดยปักหลักเขต หรือติดป้ายแสดงแนวเขตป่าชุมชน มีการดำเนินการ ร้อยละ 97.17 การมอบหมายหน้าที่ ในการรับผิดชอบป้องกันรักษาป่าชุมชน มีการดำเนินการร้อยละ 92.41 ด้านการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่า การมอบหมายหน้าที่ให้รับผิดชอบปฏิบัติงานด้านการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน มีการดำเนินการ ร้อยละ 87.20 การสำรวจพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อตรวจสอบบริเวณที่มีสภาพเสื่อมโทรม มีการดำเนินการ ร้อยละ 86.31 ด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน พบว่า การปลูกต้นไม้เพื่อซ่อมแซมหรือปลูกทดแทนต้นไม้ที่ตายในพื้นที่ป่าชุมชนมีการดำเนินการ ร้อยละ 83.78 การประชุมชี้แจงเพื่อวางแผนการบำรุงรักษาป่าชุมชน มีการดำเนินการ ร้อยละ 80.36 ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่า การกำหนดกฎกติกา ระเบียบ ข้อบังคับ และข้อปฏิบัติในป่าชุมชน รวมทั้งบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนหรือผู้กระทำความผิด มีการดำเนินการ ร้อยละ 89.29 การมอบหมายหน้าที่ให้รับผิดชอบปฏิบัติงานด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีการดำเนินการ ร้อยละ 86.46

ปัญหาการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน พบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.64$) ด้านการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.58$) ด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน พบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับ ปานกลาง ($\bar{X} = 2.74$) ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.56$) ภาพรวมมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.65$)

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก จากแบบสอบถาม ผลการศึกษา แสดงดังตาราง 2 และตาราง 3

ตาราง 2 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน โดยใช้แบบสอบถาม

ปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. ด้านทรัพยากรบุคคล	3.08	0.72	ปานกลาง
2. ด้านการเงินและแหล่งทุน	2.59	0.90	ปานกลาง
3. ด้านวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือและสถานที่	2.56	0.90	ปานกลาง
4. ด้านการบริหารจัดการ	3.16	0.66	ปานกลาง

จากตาราง 2 พบว่า ปัจจัยภายในที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ ($\bar{X} = 3.16$) รองลงมาได้แก่ ด้านทรัพยากรบุคคล ($\bar{X} = 3.08$) ด้านการเงินและแหล่งทุน ($\bar{X} = 2.59$) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ ด้านวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือและสถานที่ ($\bar{X} = 2.56$)

ตาราง 3 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนโดยใช้แบบสอบถาม

ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. ด้านสังคมและวัฒนธรรม	3.41	0.90	ปานกลาง
2. ด้านเทคโนโลยี	3.08	0.89	ปานกลาง
3. ด้านเศรษฐกิจ	2.26	0.94	น้อย
4. ด้านการเมืองและกฎหมาย	3.31	0.81	ปานกลาง

จากตาราง 3 พบว่า ปัจจัยภายนอกที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ได้แก่ ด้านสังคมและวัฒนธรรม ($\bar{X} = 3.41$) รองลงมาได้แก่ ด้านการเมืองและกฎหมาย ($\bar{X} = 3.31$) ด้านเทคโนโลยี ($\bar{X} = 3.08$) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ($\bar{X} = 2.26$)

1.2 ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์ สรุปลงได้ดังนี้

สภาพการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน มีการประชุมวางแผนการป้องกัน จัดเวรยามดูแลป่าชุมชนปึกหลักเขต และติดป้ายแสดงแนวเขตป่าชุมชน ออกกฎ ระเบียบ ข้อบังคับใช้ในป่าชุมชน ทำการประชาสัมพันธ์ โดยประกาศให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการ ป่าชุมชนด้านการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน มีการวางแผนการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน สำรวจพื้นที่ที่มีสภาพเสื่อมโทรม จัดเตรียมกล้าไม้และดำเนินการปลูกป่า ตรวจสอบและติดตามผลการปลูกป่าชุมชน ด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน มีการประชุมวางแผนดำเนินการปลูกต้นไม้ซ่อมแซมต้นที่ตาย เก็บกวาดกิ่งไม้ ใบไม้แห้ง ถางหญ้า เพื่อป้องกันไฟป่า ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีการประชุมชี้แจงเพื่อวางแผน มอบหมายให้คณะกรรมการป่าชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ อนุญาตให้ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ เก็บหาของป่า อาหารสมุนไพร เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ กำหนด กฎ กติกาใช้บังคับในป่าชุมชน

ปัญหาการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชนพบว่า เงินงบประมาณที่จะนำมาใช้ในการป้องกันรักษาป่าชุมชน ไม่เพียงพอ รวมทั้ง ขาดแคลน วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ และมีปัญหาจากการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีการลักลอบตัดไม้ และล่าสัตว์ โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะตามมา ด้านการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่า เงินงบประมาณ เงินสนับสนุน ที่จะนำมาใช้ปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน มีไม่เพียงพอ ฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วงทำให้ต้นไม้ที่ปลูกตาย วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้มีไม่เพียงพอ ประชาชนไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมปลูกฟื้นฟูป่า เพราะต้องประกอบอาชีพ ด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน พบว่า เงินทุน เงินงบประมาณ เงินสนับสนุน ที่จะนำมาใช้ มีไม่เพียงพอ รวมถึงขาดแคลน วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ฝนทิ้งช่วง ฝนแล้งทำให้ต้นไม้ที่ปลูกไว้ตาย การมอบหมายหน้าที่และขอความร่วมมือ ให้ปฏิบัติงานด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน ไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนในหมู่บ้านเท่าที่ควร ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่า ประชาชนบางส่วนยังมีการ ฝ่าฝืน ไม่ยอมรับ และไม่ปฏิบัติตามกฎกติกาที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่าชุมชน การอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปเก็บหาของป่าในเขตป่าชุมชน และการนำไม้ในป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ ขาดความเท่าเทียมกันและไม่ทั่วถึง ขาดการบริหารจัดการและควบคุม ที่เหมาะสม

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ปัจจัยภายใน ด้านจุดแข็ง พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชนมีความเสียสละทุ่มเทและเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ ด้านจุดอ่อน พบว่า ประชาชนในชุมชน บางส่วนขาดความตระหนักและให้ความสำคัญกับงานป่าชุมชน ค่อนข้างน้อย ปัจจัยภายนอกด้านโอกาส พบว่า

เครือข่ายภายนอกชุมชนให้ความร่วมมือและให้การสนับสนุนเป็นอย่างดี ด้านอุปสรรค พบว่า หน่วยงานภาครัฐ เข้าไปจัดการป่าชุมชนโดยไม่ได้ศึกษาบริบทของพื้นที่ และไม่ได้ได้รับความร่วมมือเท่าที่ควร

2. พัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

2.1 ผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของการจัดการป่าชุมชน พบว่าสภาพแวดล้อมภายใน มีจุดแข็ง (Strength) จำนวน 10 ข้อ โดยมีค่าคะแนนถ่วงน้ำหนัก เท่ากับ 2.126 มีจุดอ่อน (Weakness) จำนวน 11 ข้อ โดยมีค่าคะแนนถ่วงน้ำหนัก เท่ากับ 1.719 สภาพแวดล้อมภายนอก มีโอกาส (Opportunity) จำนวน 7 ข้อ โดยมีค่าคะแนนถ่วงน้ำหนัก เท่ากับ 2.278 และอุปสรรค (Threat) จำนวน 6 ข้อ โดยมีค่าคะแนนถ่วงน้ำหนัก เท่ากับ 1.543 ผลการวิเคราะห์ SWOT เชิงสถิติ สรุปได้ว่า ตำแหน่งทางกลยุทธ์ปรากฏอยู่ทางด้านจุดแข็งและโอกาส แสดงให้เห็นว่าการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก สภาพแวดล้อมภายใน มีจุดแข็งมากกว่าจุดอ่อน ส่วนสภาพแวดล้อมภายนอกมีโอกาสมากกว่าอุปสรรค เมื่อนำมาพิจารณาร่วมกันแล้ว จึงกำหนดเป็นกลยุทธ์เชิงรุก (SO)

2.2 ผลการจัดทำร่างกลยุทธ์การจัดการป่าชุมชน ได้องค์ประกอบของร่างกลยุทธ์ ดังนี้ วิสัยทัศน์ (ร่าง) ป่าชุมชนในจังหวัดตาก บริหารจัดการโดยการมีส่วนร่วมสู่ความยั่งยืน พันธกิจ (ร่าง) 1) พัฒนาการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก 2) พัฒนาการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก เป้าประสงค์ (ร่าง) 1) ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์และประชาชนได้รับประโยชน์อย่างยั่งยืน 2) ประชาชนและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ประเด็นกลยุทธ์ 1 (ร่าง) การพัฒนาแนวทางการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ ได้แก่ 1) ส่งเสริมการปลูกและฟื้นฟูป่าชุมชน 2) เสริมสร้างประสิทธิภาพในการป้องกันรักษาป่าชุมชน 3) สร้างระบบการตรวจสอบและติดตามผลการจัดการป่าชุมชน 4) พัฒนาแนวทางการจัดการผลผลิตและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ประเด็นกลยุทธ์ 2 (ร่าง) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ ได้แก่ 5) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน 6) พัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ 7) พัฒนาศักยภาพของชุมชนและเครือข่ายในการจัดการป่าชุมชนในระดับจังหวัด

2.3 ผลการตรวจสอบร่างกลยุทธ์การจัดการป่าชุมชน ได้องค์ประกอบของกลยุทธ์ ดังนี้ วิสัยทัศน์: ประชาชนในจังหวัดตาก จัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมสู่ความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน พันธกิจ: 1) พัฒนาการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตากแบบมีส่วนร่วม และ 2) สร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการจัดการป่าชุมชนของประชาชน ในจังหวัดตาก เป้าประสงค์: 1) ป่าชุมชนในจังหวัดตากมีความอุดมสมบูรณ์และประชาชนได้รับประโยชน์ อย่างยั่งยืน 2) ประชาชนและภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ประเด็นกลยุทธ์: 1) การพัฒนาการบริหารจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ประเด็นกลยุทธ์ 2) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่ายในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก กลยุทธ์ที่ (1) เสริมสร้างประสิทธิภาพในการป้องกันรักษาป่าชุมชน กลยุทธ์ที่ (2) ส่งเสริมการปลูกฟื้นฟูและบำรุงรักษาป่าชุมชน กลยุทธ์ที่ (3) พัฒนาแนวทางการใช้ประโยชน์และการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าชุมชนเชิงอนุรักษ์ กลยุทธ์ที่ (4) พัฒนาระบบและกลไกการตรวจสอบและติดตามผลการจัดการป่าชุมชนกลยุทธ์ที่ (5) ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการจัดการป่าชุมชน กลยุทธ์ที่ (6) พัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศ และกลยุทธ์ที่ (7) พัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการป่าชุมชนและเครือข่ายภาครัฐ เอกชน และประชาชนในด้านวิชาการเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนแบบบูรณาการ

สรุปและอภิปรายผล

จากผลการวิจัยกลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ที่นำเสนอข้างต้น ผู้วิจัยนำมาอภิปรายผลดังนี้

1. สภาพ ปัญหา และปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของประชาชน ในจังหวัดตาก อภิปรายผลในประเด็นสำคัญ ดังนี้

สภาพการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก มี 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน ด้านการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน ด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน และด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่า ด้านที่ประชาชนให้ความสำคัญมากที่สุด คือ ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า การป้องกันรักษาป่าชุมชนมีแนวทางในการดำเนินงานที่หลากหลาย และสามารถดำเนินงานได้อย่างเป็นรูปธรรม และที่สำคัญการป้องกันเป็นแนวคิดที่ทุกภาคส่วนให้ความสำคัญ สอดคล้องกับผลการวิจัยของไชยวัฒน์ อุปคุต (2550) ที่ได้วิจัยเรื่อง การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนบ้านนาสวนพัฒนา หมู่ที่ 9 ตำบลจรตัง อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัย พบว่า ชุมชนบ้านนาสวนพัฒนา มีปัญหาป่าชุมชนถูกบุกรุกทำลายอย่างมาก จำเป็นต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจ ในวิธีการขาดความร่วมมือและรูปแบบที่เหมาะสม สอดคล้องกับแนวคิดของ กรมป่าไม้ (2553: 21-41) ได้อธิบายการจัดการป่าชุมชน ว่าเป็นการดำเนินการในที่ดินอันเป็น สาธารณสมบัติหรือพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมที่มีราษฎรในชุมชนได้ร่วมกันปลูกต้นไม้พัฒนาให้กลายเป็น “พื้นที่ปลูกต้นไม้ (Woodland)” โดยวิธีปลูกป่าขึ้นมาใหม่ ปลูกเสริม เพื่อฟื้นฟู หรือป้องกัน บำรุงรักษา มิให้สัตว์เลื้อยหรือไฟป่าไปทำอันตรายต่อพื้นที่นั้น ด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน พบว่าการแผ้วถางวัชพืช เก็บใบไม้ กิ่งไม้แห้งที่เป็นแหล่งสะสมเชื้อเพลิง ลดปริมาณเชื้อเพลิงเพื่อป้องกันไฟป่าลุกลาม ปลูกต้นไม้ ซ่อมแซมต้นไม้ที่ตายในพื้นที่ป่าชุมชน ในการบำรุงรักษาป่าชุมชนของประชาชนมีข้อจำกัดอย่างมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า การบำรุงรักษาป่าชุมชน จำเป็นต้องใช้งบประมาณ และเวลาในการดำเนินการ ซึ่งป่าชุมชนส่วนใหญ่ขาดแคลนงบประมาณในการดำเนินการ และไม่มีแผนปฏิบัติการที่ชัดเจน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อดิ ศรีใหญ่ (2557) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน ในจังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ได้แก่ การขาดความตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่เข้าใจถึงบทบาทของป่าชุมชนที่มีต่อชุมชน ไม่เข้าใจกฎระเบียบข้อบังคับของป่าชุมชน ไม่มีเวลาร่วมกันรักษาทรัพยากรของชุมชน บทบาทของคณะกรรมการที่ดูแลป่าชุมชนยังไม่เข้มแข็ง การประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน ยังไม่เพียงพอ ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่าการให้ประชาชนเข้าไปเก็บหาของป่า พืชสมุนไพรใช้เป็นสถานที่เลี้ยงสัตว์ เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ สร้างฝายกักเก็บน้ำ มีกฎกติกา ระเบียบข้อบังคับเพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์ของประชาชนในป่าชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่มีความพึงพอใจ ให้ความร่วมมือและให้การยอมรับ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่า การใช้ประโยชน์จาก ป่าชุมชนมีระเบียบ กฎหมายที่ใช้คุ้มครองและถูกควบคุม ตรวจสอบ จากเจ้าหน้าที่ หน่วยงาน ที่เกี่ยวข้อง สอดคล้องกับแนวคิดของ อดิวิทย์ ธนาวุฒิ. (2555: 19) ที่เสนอว่า การบริหารจัดการป่าชุมชน ที่สะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนจะต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ 1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ต้องการจากป่า จะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่านั้นไว้ เช่น ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร แหล่งต้นน้ำ 2. การมีระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อควบคุมตนเอง ระหว่างประชาชนในหมู่บ้าน การจัดการชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นที่ยอมรับของทุกคน เมื่อมีการละเมิด จะมีการปรับโทษหรือการลงโทษตามกฎหมายที่ได้ตกลงกันไว้ 3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ จะต้อง มีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กร ที่จะดูแลป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อทุกคนในชุมชน 4. การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การบริหารจัดการป่าชุมชนขององค์กร

ประชาชนในหมู่บ้าน จะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าให้เกิดประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างเพียงพอและยั่งยืน

ปัญหาการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก พบว่า ปัญหาที่สำคัญที่สุด คือ ด้านการบำรุงรักษาป่าชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการบำรุงรักษาป่าชุมชน จำเป็นต้อง มีองค์ความรู้ และมีการวางแผน การปฏิบัติที่ค่อนข้างชัดเจนสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธนศ. แต่งสาร. (2550) ได้ศึกษา การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น บ้านโคกประจักษ์ ตำบลมหาโพธิ อำเภอสระโบสถ์ จังหวัดลพบุรี ผลการวิจัยพบว่า องค์กรผู้นำชุมชน มีแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนว่ามีความสำคัญต่อการจัดการป่าชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากการจัดการโดยกลุ่มผู้นำและองค์กรชุมชนนั้นไม่สามารถที่จะปกป้องพื้นที่ป่าไว้ได้จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันดูแลรักษาป่าชุมชน เพื่อการดำรงชีวิตของประชาชนและช่วยเป็นแนวกำแพงธรรมชาติในการป้องกันภัยจากธรรมชาติที่อาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ประชาชนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการอนุรักษ์ ป่าชุมชน ป้องกันดูแลรักษาป่าชุมชน การรับรู้ข่าวสาร และการร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกิจกรรมป่าชุมชน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และการประชุมพูดคุยเกี่ยวกับกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชน คิดเป็นร้อยละ 100 ประกอบกับประชาชนส่วนใหญ่ มีความคิดเห็นด้วยในระดับมากในเรื่องต่อไปนี้ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ประชาชนควรร่วมกันป้องกันดูแลรักษาป่าชุมชนและการนำผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ส่งผลต่อการสมบูรณ์ของป่าชุมชน ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน พบว่าประชาชนยังมีการฝ่าฝืนและไม่ปฏิบัติตามกฎหมาย ที่ใช้บังคับในพื้นที่ป่าชุมชน การอนุญาตให้ประชาชนเข้าไปเก็บหาของป่าในเขตป่าชุมชนและการนำไม้ในป่าชุมชนมาใช้ประโยชน์ขาดความเท่าเทียมกันและไม่ทั่วถึง ขาดการบริหารจัดการและควบคุมที่เหมาะสม ขาดการยอมรับและไม่เป็นที่พึงพอใจของประชาชนในหมู่บ้าน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมายป่าไม้ การใช้ทรัพยากรจนเกินขีดความสามารถในการฟื้นฟูปูนเองของป่าชุมชน การเก็บเกี่ยวของป่าที่ผิดวิธีและมากเกินไปจนจำเป็น ด้านการป้องกันรักษาป่าชุมชน พบว่าเงินงบประมาณ ที่จะนำมาใช้ในการป้องกันรักษาป่าชุมชนไม่เพียงพอรวมทั้งขาดแคลน วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ มีปัญหาจากการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน มีการลักลอบตัดไม้และล่าสัตว์ โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะตามมาภายหลังการดำเนินงาน ด้านความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนในการบริหารจัดการป่าชุมชน บางครั้งล่าช้าและไม่ทันเหตุการณ์ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังไม่เห็นความสำคัญของการป้องกันรักษาป่าชุมชน สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อนุทิน สายแวง. (2550) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนบ้านโกช่วย หมู่ที่ 10 ตำบลแม่กุ อำเภอมะนัง จังหวัดตาก ผลการวิจัยพบว่า สภาพและปัญหาของป่าชุมชน บ้านโกช่วย มีการลาดตระเวนสอดส่องปีละครั้ง กำหนดแนวเขตป่าชุมชน ไม่มีการป้องกันไฟป่า และภัยธรรมชาติ ภาวะเปียบ ไม่ชัดเจน ขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติงาน ขาดการประสานงาน เก็บของป่าไม่ถูกวิธี ด้านการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน พบว่าเงินทุน หรือเงินงบประมาณ เงินสนับสนุน ที่จะนำมาใช้ปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน มีไม่เพียงพอ ฝนแล้งหรือฝนทิ้งช่วงทำให้ต้นไม้ ที่ปลูกตาย วัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชนมีไม่เพียงพอ ประชาชนไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม ปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน เพราะต้องประกอบอาชีพ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า การดำเนินการปลูกฟื้นฟูป่าชุมชน มีความจำเป็นที่ต้องได้รับการสนับสนุน เงินทุนและกล้าไม้จากส่วนราชการ หรือองค์กรเอกชนเป็นหลัก สอดคล้องกับงานวิจัยของ พิมจันทร์ แสงจันทร์ และคณะ (2555) ที่ได้ศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชน เขาราวเทียนทองจังหวัดชัยนาท ผลการวิจัยพบว่า 1) เกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชน โดยเข้าไปจัดการและมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ 2) รูปแบบการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีบทบาทหลักในการบริหารจัดการ ได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณ วิชาการและอื่นๆ จากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน 3) ประชาชนส่วนใหญ่มี

ความรู้ ความเข้าใจและสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในการปลูกและฟื้นฟูป่า รวมทั้งป้องกันและอนุรักษ์ป่า

4) ผลสำเร็จ ได้แก่ เกิดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ เกิดความรักความสามัคคีในชุมชน เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ได้รับการยอมรับ เป็นชุมชนต้นแบบการจัดการป่าชุมชน โดยเฉพาะงานนวัตกรรมด้านการดูแลแหล่งอาหารที่ยั่งยืน (Food Bank)

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนของประชาชน ในจังหวัดตาก ปัจจัยภายใน จุดแข็งคือ ด้านการบริหารจัดการป่าชุมชน ความยั่งยืนของกระบวนการจัดการความรู้ ถ่ายทอดความรู้สู่ประชาชน ส่วนจุดอ่อนคือ ด้านวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือ สำหรับปัจจัยภายนอก โอกาสคือ ด้านสังคมและวัฒนธรรม กระแสสังคมโลกให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการส่งเสริมและพัฒนาป่าชุมชน รวมทั้งประเพณีและวัฒนธรรมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ป่าชุมชนในหมู่บ้าน อุปสรรคคือด้านเศรษฐกิจ จำนวนเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กร หน่วยงานภายนอก มีจำกัด ขาดความต่อเนื่อง การจัดการป่าชุมชนให้ประสบความสำเร็จ จะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่จากบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน (กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชน) ที่ต้องให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจัง ด้านการบริหารจัดการ การนำความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการมาใช้จัดการป่าชุมชน การสร้างเป็นแหล่งเรียนรู้ ด้านการเงินและแหล่งทุน การใช้เงินและแหล่งทุนให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ด้านวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือและสถานที่ ความเพียงพอและเหมาะสมของวัสดุ อุปกรณ์ เครื่องมือ ที่ใช้ในกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าการที่จะทำให้ การจัดการป่าชุมชนเกิดความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จจำเป็นต้องมีปัจจัยภายในชุมชนที่มีความพร้อมโดยเฉพาะคณะกรรมการป่าชุมชนและเงินสนับสนุน ปัจจัยภายนอกด้านการเมืองและกฎหมาย นโยบายและระเบียบของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน ต้องมีความเหมาะสมสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง ด้านเทคโนโลยี การใช้เทคโนโลยีเพื่อเข้าถึงแหล่งข้อมูล ใช้สื่อสารกับป่าชุมชนอื่น ๆ ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการจัดการป่าชุมชน ด้านสังคมและวัฒนธรรม การสร้างกระแสสังคม ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ด้านเศรษฐกิจ สภาพเศรษฐกิจของประเทศส่งผลต่อการจัดสรรงบประมาณ ที่ใช้ในการจัดการป่าชุมชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า กระแสนิยมของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของสังคมโลก และวัฒนธรรมความเชื่อมีผลต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ สมชาย เตชสุนท์. (2551:10-11) ที่ได้เสนอแนวของดัชนีชี้วัดความยั่งยืนของป่าชุมชนไว้ว่า ความหลากหลายของภูมิประเทศและวัฒนธรรมของป่าชุมชนแต่ละแห่งมีจุดรวมที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนประสบความสำเร็จในการจัดการป่าและมีความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืนสามารถมองได้สองมิติ คือ มิติทางด้านสังคม มิติทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งทั้งสองมิติถือได้ว่า มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน มิติทางด้านสังคมได้มองถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการป่าชุมชนเพื่อความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวชี้วัดถึงความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน คือ ต้องมีจิตสำนึกในการรักษาป่าที่เข้มข้น

2. ผลการพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก มี 1 วิสัยทัศน์ 2 พันธกิจ 2 เป้าประสงค์ 2 ประเด็นกลยุทธ์ 7 กลยุทธ์ สรุปได้ดังนี้

2.1 ประเด็นกลยุทธ์ที่ 1 การพัฒนาการบริหารจัดการป่าชุมชนของประชาชน ในจังหวัดตาก ประกอบด้วย 4 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 1 เสริมสร้างประสิทธิภาพในการป้องกันรักษาป่าชุมชน กลยุทธ์นี้มีความสำคัญเพราะว่า การป้องกันรักษาป่าชุมชนเป็นหัวใจหลักของการจัดการป่าชุมชน เพราะการกำหนดขอบเขตและการทำแนวเขตป่าชุมชนที่ชัดเจนเป็นการป้องกันมิให้มีการบุกรุก ครอบครอง แม้วางพื้นที่ป่าชุมชนสอดคล้องกับแนวคิดของ กรมป่าไม้ (2553, หน้า 21-41) ได้กล่าวถึง การจัดการป่าชุมชนไว้ดังนี้ เป็นการดำเนินการในเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรม โดยราษฎรในชุมชนเข้าไปป้องกัน บำรุง รักษา มิให้เกิดอันตรายต่อพื้นที่นั้น กลยุทธ์ที่ 2 ส่งเสริมการปลูกฟื้นฟูและบำรุงรักษาป่าชุมชน กลยุทธ์นี้มีความสำคัญเพราะว่า เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าและสร้างสมดุล

ของระบบนิเวศน์ สอดคล้องกับงานวิจัยของพิมจันทร์ แสงจันทร์ และคณะ (2555) ที่ได้ศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชน เขาราวเทียนทองจังหวัดชัยนาท ผลการวิจัยพบว่า 3) ประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจและสนใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมในการปลูกและฟื้นฟูป่า รวมทั้งป้องกันและอนุรักษ์ป่ากลยุทธ์ที่ 3 พัฒนาแนวทางการใช้ประโยชน์และการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าชุมชนเชิงอนุรักษ์ กลยุทธ์นี้มีความสำคัญเพราะว่า ประชาชนส่วนใหญ่ในชนบทมีวิถีชีวิตที่ต้องอาศัยและพึ่งพิงป่า ในขณะเดียวกันประชาชนบางชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ เก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าชุมชน มากเกินความจำเป็นทำให้ป่าชุมชนมีสภาพเสื่อมโทรม ดังนั้นจึงควรมีการพัฒนาแนวทางการใช้ประโยชน์และการเก็บเกี่ยวผลผลิตในเชิงอนุรักษ์ที่ชัดเจน สอดคล้องกับแนวคิดของ นิวัติ เรืองพานิช (2556, หน้า 239) ได้ให้แนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน จัดการโดยชุมชน ซึ่งชุมชนสามารถนำทรัพยากร ป่าไม้ไปใช้ประโยชน์ตามกฎหมายที่ชุมชนกำหนดได้ โดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ชุมชนในการจัดการ

กลยุทธ์ที่ 4 พัฒนาระบบและกลไกการตรวจสอบและติดตามผล การจัดการป่าชุมชน กลยุทธ์นี้มีความสำคัญเพราะว่า การตรวจสอบและติดตามการดำเนินการจัดการป่าชุมชนจะทำให้ทราบถึงผลการดำเนินงานและความต่อเนื่องของกิจกรรม รวมถึงการแก้ไขปัญหาได้ทันสถานการณ์ สอดคล้องกับผลการวิจัย พัทธวัฒน์ เหล่าสุวรรณ และคณะ. (2552). ได้ศึกษาการจัดการความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ อ.วาปีปทุม จ.มหาสารคาม ผลการวิจัย พบว่า แนวคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาที่เป็นการจัดการความรู้ของชุมชน ได้แก่ แนวคิดในการอนุรักษ์ป่าช้า ป่าวัดป่า และป่าดอนปู่ตา ส่วนหลักการที่เป็นการจัดการความรู้ ได้แก่ แนวทางการจัดการป่า 3 ชั้น ได้แก่ ป่าชั้นในสุด หรือ ป่าชุมชน ป่าวงใน หรือป่ากั้นชน และป่าวงนอกหรือพื้นที่นา และรูปแบบการอนุรักษ์และพัฒนา ป่าชุมชน มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบโดยอาศัยพลังองค์กรชุมชน

2.2 ประเด็นกลยุทธ์ที่ 2 การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและเครือข่าย ในการจัดการป่าชุมชน ประกอบด้วย 3 กลยุทธ์ ได้แก่ กลยุทธ์ที่ 5 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายในการจัดการป่าชุมชน กลยุทธ์นี้มีความสำคัญเพราะว่า ภาคีเครือข่ายจะเป็นแนวร่วมที่สนับสนุนและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการป่าชุมชน กลยุทธ์ ที่ 6 พัฒนาป่าชุมชนให้เป็นแหล่งเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศ กลยุทธ์นี้มีความสำคัญเพราะว่า ป่าชุมชน เป็นแหล่งเอื้อประโยชน์ ที่สำคัญให้กับชุมชนครอบคลุมทุกมิติ ทั้งสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และระบบนิเวศ กลยุทธ์ที่ 7 พัฒนาศักยภาพของคณะกรรมการป่าชุมชนและเครือข่ายภาคีรัฐ เอกชน และประชาชน ในด้านวิชาการเกี่ยวกับการจัดการ ป่าชุมชนแบบบูรณาการ กลยุทธ์นี้ มีความสำคัญเพราะว่า คณะกรรมการป่าชุมชนถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญเนื่องจากเป็นผู้กำหนดแนวทางพัฒนาป่าชุมชน และขับเคลื่อนการจัดการ ให้ป่าชุมชน มีความอุดมสมบูรณ์ สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับผลการวิจัยของ อภิชาติ ใจอารีย์. (2555) ได้ศึกษาการพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการป่าชุมชน อย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านพุเตยมีศักยภาพในการจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมใน 6 ด้าน คือ 1) ด้านความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรท้องถิ่น 2) ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น 3) ด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรมและประเพณีชุมชน 4) ด้านการรวมกลุ่ม 5) ด้านความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และ 6) ด้านศักยภาพของผู้นำป่าชุมชนบ้านพุเตยมีความหลากหลายของพรรณไม้สูง การกระจายของพรรณไม้อยู่ในสภาวะที่ค่อนข้างมีเสถียรภาพ ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทุกครัวเรือนอย่างหลากหลายโดยใช้พืชสมุนไพรมากที่สุด และสอดคล้องกับผลการวิจัยของ จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ (2555) ได้ศึกษาการพัฒนาแบบการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาบ้านทาป่าเปา ตำบลทาปลาดุก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน ผลการศึกษาพบว่า ชาวบ้านมีประวัติการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า ผ่านมิติของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ การพัฒนาการมีส่วนร่วมขึ้นเห็นคุณค่า (A: Appreciation) พบว่า ผลของการทำลายป่าในอดีตทำให้

ปัจจุบันชาวบ้าน หันมาฟื้นฟูป่าด้วยกิจกรรมต่าง ๆ อย่างจริงจังขึ้นปฏิสัมพันธ์ (I: Influence) ชุมชนได้ระบุความสำคัญโครงการในอนาคตเพื่อส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จยิ่งขึ้น และขึ้นควบคุม (C: Control) ร่วมกันวางแผนการดำเนินงานและหาผู้รับผิดชอบอย่างชัดเจน ด้านการรับผลประโยชน์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นหลังจากการพัฒนาการมีส่วนร่วม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการศึกษาสภาพ ปัญหาและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนทั่วทุกภาคของประเทศไทย และนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการปรับปรุงแนวทางการจัดการป่าชุมชนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ต่อไป
2. ควรเผยแพร่งานวิจัยเรื่องการพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนของประชาชนในจังหวัดตาก ให้แก่องค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชน เปิดกว้างให้ทุกภาคส่วนนำเอากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนที่ได้จากการศึกษาไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสมและนำกลยุทธ์ไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. ภาครัฐควรกำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ รักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป
4. ควรนำเอากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนที่ได้ไปเผยแพร่และถ่ายทอดให้ประชาชน เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการป่าชุมชนในท้องถิ่น ให้สัมฤทธิ์ผลและเกิดประโยชน์อย่างสูงสุดต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการจัดการป่าชุมชน โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อปรับปรุงแนวทางการจัดการป่าชุมชนอย่างผสมผสานให้เป็นที่เข้าใจและยอมรับได้ของประชาชนในท้องถิ่น
2. ควรทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนในระดับเขตหรือระดับภาค เพื่อให้ได้กลยุทธ์ที่มีความหลากหลายและสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ทั้งนี้เนื่องจากการจัดการป่าชุมชนของประชาชนในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงความต้องการของประชาชนในแต่ละพื้นที่ด้วย

เอกสารอ้างอิง

- กรมป่าไม้, (2553). *การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน*. กรุงเทพฯ : สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- จักรพงษ์ พวงงามชื่น และคณะ, (2555). *การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนกรณีศึกษาบ้านทาป่าเปา ตำบลทาบลาดุก อำเภอแม่ทาจังหวัดลำพูน*. เชียงใหม่: สำนักวิจัยและส่งเสริมวิชาการการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- จัดการป่าชุมชน, ฝ่าย. (2557). *รายงานผลการดำเนินงานการจัดการป่าชุมชนจังหวัดตาก*. ตาก : สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 4 (ตาก).
- ไชยวัฒน์ อุปรุท, (2550). *การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชน บ้านนาสนวนพัฒนา หมู่ที่ 9 ตำบลจรรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ทัชชวัฒน์ เหล่าสุวรรณ และคณะ, (2552). *การจัดการความรู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนโคกใหญ่ อำเภอบัวป่าพุม จังหวัดมหาสารคาม*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

- ธนศ แดงสตาร์, (2550). การจัดการป่าชุมชนแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบ้านโคกประดู่ ตำบลมหาโพธิ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลพบุรี. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ธิตี ศรีใหญ่. (2557). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยบัณฑิตศึกษา ด้านการจัดการ มหาวิทยาลัยศรีปทุม.
- นิวัติ เรืองพานิช, (2556). ป่าและการป่าไม้ในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : ยูโอเพน.
- พิมพ์จันทร์ แสงจันทร์ และคณะ, (2555). รายงานการวิจัย เรื่อง รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาป่าชุมชน เขาราวเทียนทองจังหวัดชัยนาท. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏจันทรเกษม.
- ศิษย์แก้ววนศาสตร์, สมาคม, (2557). ปฏิรูปการป่าไม้ไทย. *วารสารสมาคมศิษย์แก้ววนศาสตร์*, 12(1), 67-77.
- สมชาย เตชนันท์, (2551). การทดแทนของพันธุ์ไม้ในป่าชุมชนภายใต้การจัดการของชุมชนบ้านหินเหล็กไฟและบ้านห้วยมะนาว. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างยั่งยืน สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (2555) *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร.
- อรดาวัลย์ ธนาวุฒิ, (2555). บทบาทของผู้นำชุมชนในกระบวนการเรียนรู้การจัดการป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าแบบอิสระรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุทิน สายแหว, (2550). การพัฒนากลยุทธ์การจัดการป่าชุมชนบ้านโกช่วย หมู่ 10 ตำบลแม่กุ อำเภอมะนัง จังหวัดตาก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชายุทธศาสตร์ การพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- อภิชาติ ใจอารีย์. (2555). การพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมแบบพหุภาคีเพื่อการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านพุเตย จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.